కథ 1997

3

యుద్ధభూమి

కాలువ మల్లయ్య

ఇంకా పూర్తిగా తెల్లవారలేదు. అక్కడక్కడున్న చెట్ల కొమ్మల మీది నుంచి పక్షుల కిచకిచ ధ్వనులు వినబడుతున్నాయి. అల్లాహో అక్బర్ మేల్కొలుపు ధ్వనులాగి పోయాయి. స్థూలకాయులు మార్నింగ్‌వాక్ కోసం సిద్ధమవుతున్నారు.

గంట క్రితమే లేచి కాలకృత్యాలన్నీ తీర్చుకున్నాడు మనోహర్. డ్రెస్ చేసుకొని కుర్చీలో కూర్చొని మిత్రునికొరకెదురుచూస్తున్నాడు.

గడప దాటి లోపలకొచ్చి మనోహర్ కెదురుగా కుర్చీల్లో కూర్చుంటూ, "రణరంగము కానిచోటు భూస్థలమంతా వెదికినా దొరుకదు," అన్నాడతడు. "ఆ మహాకవే ఇప్పుడు బతికుండుంటే, ఎన్‌కౌంటర్ కానిచోటు ఏ గ్రామంలో వెదికినా దొరుకదు. ఉత్తర తెలంగాణ నేల సమస్తం యువకిశోరాల రుధిరధారలతో రక్తసిక్తం అని ఎలుగెత్తి చాటేవాడు," అన్నాడు తిరుమల్.

తిరుమల్, మనోహర్ ప్రాణస్నేహితులు. కాలేజీ రోజుల్లో క్లాస్‌మేట్సే కాకుండా గత పదిహేనేళ్లుగా ఒకే చోట ఉద్యోగం చేస్తున్నారు. ఒకే కాలనీలో ఉంటున్నారు. వాళ్లు ఒకరితో ఒకరు తమ అభిప్రాయాలను దాపరికం లేకుండా వెల్లడించుకుంటారు.

మిత్రుని దిక్కు ప్రశంసాపూర్వకంగా చూశాడు మనోహర్. చాలాకాలంగా వ్యక్తిగతమైన సామాజికపరమైన అంశాల మధ్య సమన్వయం కోసం సంఘర్షణ పడుతున్నాడు మనోహర్.

"పాలకుర్తి సంఘటన గూర్చేనా నువ్వనేది? నా కళ్లారా చూశానా దృశ్యాన్ని. చలించిపోయాను. ఎన్‌కౌంటర్లు మనకిప్పుడు అతి మామూలు విషయాలయ్యాయి. పోలీసుల బూట్ల చప్పుళ్లు, బాంబు పేలుళ్లు, వేధింపులు, బంద్‌లు మనకు చాలా మామూలే. తెలంగాణ ప్రాంతమంతా ముఖ్యంగా ఉత్తర తెలంగాణ దాదాపు ఇరవై ఏళ్లుగా మండుతున్న అగ్నిగోళంలాగే ఉంది. ఈ అగ్నిగుండంలో బతుకులు దినదినగండమన్నట్లుగా ఉన్నాయి. పాము ముంగిసాటలా ఉంది పరిస్థితి," అన్నాడు మనోహర్.

"తెలంగాణ నేలంతా ఇప్పుడు ఉద్యమభూమిగానే ఉంది. అయితే రజాకార్ల కాలంలో నల్లగొండ దిక్కు ఉధృతి ఉంటే ఇప్పటి ఉద్యమాలు ఉత్తర తెలంగాణ జిల్లాల్లో ఉధృతంగా ఉన్నాయి," అన్నాడు మనోహర్.

"అప్పటి పోరాటానికీ ఇప్పటి పోరాటాలకూ కొన్ని తేడాలున్నాయి. అప్పుడూ భూమి సమస్య చుట్టే పోరాటాలు తిరిగినా రజాకార్ల నుండి విముక్తి పొందడమే ప్రధానాంశమయిందనిపిస్తుంది. అందుకేనేమో రజాకార్లు పోయింతర్వాత పోరాటమాగిపోయింది. ఇప్పుడు జరుగుతున్న పోరాటాలు మాత్రం భూమి సమస్యే ఇరుసుగా జరుగుతున్నాయి."

"అదేంలేదు తిరుమల్. అప్పుడూ భూమి పంపకం జరిగింది. పోరాటం ఎందుకు విరమించారన్న దానిపై రకరకాల అభిప్రాయాలున్నాయి. రజాకార్ల నుండి నక్సలైట్ పోరాటాల వరకు గల పరిస్థితుల్ని తెలంగాణ ప్రజలు వీరోచితంగానే ఎదుర్కొంటున్నారు. తెలంగాణ ప్రజల్ని చూస్తుంటే నాకెంతో ఆశ్చర్యం వేస్తుంటుంది. అయ్య బాంచెననుకుంటున్న అమాయకులే భారతదేశానికి భూపోరాటం వారసత్వాన్నందించారు. ఆ తర్వాత మళ్లీ దొరల అణచివేతను సహించారు. బానిస బతుకులు బతికారు. ఇప్పుడు మళ్లీ విజృంభించి పోరా

టాలు చేస్తున్నారు. ఇప్పుడు తెలంగాణ నేలంతా అట్టు డికినట్టుడుకుతోంది.''

''ఇదో మహాయజ్ఞంలాంటిది. ఇందులో బలి దానాలు తప్పవు. నేలతల్లి విముక్తి కోసం రక్తతర్పణమూ తప్పదు. సరేగాని మనోహర్ భూపోరాటాలంటే అంత ప్రేమున్నవాడివి పూర్తిగా భూమి లేనివాడివైపోతుండటం వింతగా ఉంది కదూ? నాకైతే చాలా బాధగా ఉంది...''

టీ తాగడం పూర్తిచేసి కప్పులను టీపాయ్ మీదుం చారిద్దరు. వంటింటి దర్వాజా నానుకొని వాళ్ల మాటలు వింటోంది శారద. మిత్రుని మాటల్తో మనోహర్ ముఖం లో రంగులు మారాయి. కడుపులోంచి దుఃఖం ఎగ జిమ్ముకొస్తున్నట్టుంది. వస్తున్న ఉద్వేగాన్నాపుకుంటాని కతడు చేస్తున్న ప్రయత్నం ఫలించలేదు. కళ్ల వెంట నీళ్లు కారాయి.

లేవబోతున్నవాడల్లా కూర్చున్నాడు తిరుమల్. ''మనోహర్... డోంట్ బి ఎక్సైటెడ్... ఏదో మాటవరుస కన్నాను. కాని ఇప్పుడు మనలాంటివాళ్లు భూము లుంచుకునే పరిస్థితులున్నాయా? ఎవరైతే నాగలిపట్టి దున్నుతున్నారో వాళ్లకు తప్ప భూముల వల్ల మనకు లాభంలేదు.''

''నాకు భూమినుంచుకోవాలనే ఉంది. కాని అమ్మక తప్పడంలేదు. అందుక్కారణాలు నీకు తెలియ నివి కావు. అయినా నాకున్న భూమెంత?'' అంటూ శారద దిక్కు చూశాడు మనోహర్.

''అన్నయ్యా! పెళ్లయినప్పట్నించీ ఇదే ఘర్షణ. ఈయన మనస్తత్వమేంటో నాకర్థంకాదు. ఒక్కోసారి నాకు ఉరి పెట్టుకొని చావాలనిపిస్తుంటుంది. పిల్లలేమో చిన్నవాళ్లయిరి,'' అంది శారద.

''చెల్లెమ్మా! నిజానికి మీ సంసారంలో పెద్దగా సమస్యలుండకూడదు. లేవు కూడా. అయినా మీరు ఘర్షణ పడుతూనే ఉంటారు. అతనికున్న కొన్ని భావాల వల్ల నీ కుటుంబానికేదో నష్టం జరుగుతుందని నువ్వను కుంటున్నావు. నీవల్ల తాను చేయదలచుకున్నవేవో చేయలేకపోతున్నానని మనోహర్ భావిస్తుంటాడు. మీరి ద్దరూ ఒకర్నొకరు అర్థం చేసుకోవడం లేదు. మనోహర్‌కు కొన్ని ఆదర్శాలున్నాయి. చుట్టూ జరుగుతున్న పోరా టాల పట్ల సానుభూతుంది. అయితే తానే విధంగానూ వాటికి ఉపయోగపడడు. కాని అప్పుడప్పుడు తనలో తాను ఘర్షణననుభవిస్తుంటాడు. ఉద్యోగంవల్ల లభిం చిన స్థితి, సంసారం, పిల్లలు అనే సగటు మనిషి ఆలో చనలే అతనిపై ఆధిపత్యం వహిస్తుంటాయి. అంత మాత్రానికే మీ సంసారానికేదో నష్టం జరుగుతున్నట్టు నువ్వనుకుంటున్నావు. ఆందోళన చెందుతావు. కుటుం బానికే పరిమితమైన నీ ఆలోచనలనర్థం చేసుకోక నిన్నతడు అన్నిటికీ కారణం చేస్తాడు.''

తమ మనస్తత్వాలను మరోసారి విడమరిచి చెప్పిన తిరుమల్ దిక్కు ఏం మాట్లాడకుండా చూస్తు న్నారు మనోహర్, శారద.

''చెల్లెమ్మా! మనముంటున్నది పోరాటాల నేల. ఇక్కడెంతో సంఘర్షణుంది. సంక్షోభముంది. మాలాంటి వారెటూ తేల్చుకోలేని పరిస్థితులున్నాయి. యుద్ధం జరుగుతున్న సమయంలో కొన్ని అవస్థలు తప్పవు. చదువుకున్నదానివైన నువ్వు ఇవన్నీ అర్థం చేసుకోవాలి. నీకున్న చదువును, అవగాహనను నీ సంసారంలో కలతలు రాకుండా ఉండడానికైనా ఉపయోగించు కోవాలి. నిజానికి మీరిద్దరు ఒకర్నొకరు అమితంగా ప్రేమించుకుంటున్నారు. ఈ విషయం మీకే తెలియక పోవచ్చు. అలా కాకుంటే ఘర్షణ పడుతూనే ఇన్నేళ్లు కలిసి ఉండడం సాధ్యంకాదు. మీరొక్కసారి కోపంలో అనుకుంటున్నట్టు ఒకరికొకరు శత్రువులు కారు. పైగా మీరొకర్ని విడిచి మరొకరుండలేరు కూడా.''

తిరుమల్ మాటల గూర్చి తమలో తామే తర్జన భర్జన చేసుకుంటున్నారు వాళ్లు. కొద్దిక్షణాలాగి, ''అన్నయ్యా! మీరిద్దరూ ఊరెళ్లాలన్న విషయాన్ని మరిచి పోయినట్టున్నారు,'' అంది శారద.

''నేనేం మరిచిపోలేదు చెల్లెమ్మా. స్కూటర్ మీద ఎంతసేపట్లో పోతాం. ఎక్కువకెక్కువ రెండు గంటలు. మధ్య ఆగుతూ పోతే రెండున్నర గంటలు. పోయే ముందు అన్ని కోణాల్లోంచి ఆలోచించుకోవాలి కదా. మనోహర్! ఈ భూమి అమ్ముడు కార్యక్రమం పూర్తయితే ఊళ్లో నీకంటూ ఏముండదన్నమాటే కదా?'' అన్నాడు తిరుమల్.

''అవును... నేను పుట్టి పెరిగినూళ్లో నాకు సూది మొన మోపేంత భూమి కూడా ఉండదు. నేను నూటికి నూరుపాళ్లూ భూమిలేని వాణ్ణవుతాను,'' ఏడ్పు మిళిత మైన నవ్వుతో అన్నాడు మనోహర్.

అతన్ని చూసి శారద, తిరుమల్ ఇద్దరూ నోళ్లు తెరిచారు.

''నేల మీదంత మమకారమున్నవాడివి అమ్మ కుంటే బాగుండేది కదా!''

మనోహరేం మాట్లాడలేదు.

''అన్నయ్యా ఈయనకేం జరుగుతోందో నాకర్థం కావడంలేదు. నేను పుట్టినూళ్లో నాకేం లేకుండా అయి పోతుంది. నేనెవరికీ కానివాడినయ్యాను, నన్నూరు తరి మేస్తుంది,' అంటూ బాధపడుతుంటాడు. ఈయన మన స్తత్వమే నాకర్థంకాదు. ఒక్కోసారి ఆలోచిస్తే ఈయనకు పిచ్చిలేస్తుందేమోననిపిస్తుంది,'' అంది శారద.

"నీకా భయమక్కర్లేదు చెల్లెమ్మా! మనోహర్‌కేమీ కాదు. అతడు తన ఊరును బాగా ప్రేమించాడు. భూమినీ ప్రేమించాడు. స్వయంకృతమో, పరిస్థితులో తన వాళ్ల స్వార్థమో కారణమేదైనా తాను ప్రేమించిన భూమికి దూరమవుతున్నాడు మనోహర్. అయినా ఊరిపై ప్రేమను, భూమిపై మమకారాన్ని, తనక న్యాయం జరిగినా తనవాళ్లపై అనురాగాన్ని వదులు కోలేకపోతున్నాడు. మొదట్నుంచీ ఏవేవో ఆదర్శ సమాజ పుటూహాల్లో బతికేవాడు మనోహర్. అట్లని అన్నిట్నీ తెంచుకొని బయటపడే ధైర్యమూ లేదు. చుట్టూ జరిగే పోరాటాలతో పాలు పంచుకునే ధైర్యంలేదు. వాటి ఫలితాలను కాదనే మనస్తత్వమూ కాదు. అందుకే ఈ తంటా అంతా!

తిరుమల్‌కు సమస్యల్లోకి ఎక్స్‌రే కళ్లతో ప్రవేశిం చడం తెలుసని మనోహర్‌కు తెలుసు. తనను గూర్చి విడమర్చి చెబుతున్న మిత్రుణ్ణి ఆశ్చర్యంగా చూస్తు న్నాడు మనోహర్.

"మనోహర్! భూమిపై ప్రేముండి కూడా దాన్నమ్మడానికెన్నో కారణాలున్నా నీలో ప్రవేశించిన వ్యాపారధోరణి మరో బలమైన కారణం కాదంటావా? ఆ భూముంటే పంటకోసం పెట్టుబడి పెట్టాలి. పంట పండితే పండొచ్చు లేకుంటే లేదు. పండినా నీ భాగం నీకు సరిగా అందదు. ఒకవేళ అందినా ఆ పంట విలువ నువ్వు భూమమ్మితే వచ్చే డబ్బు పై వచ్చే వడ్డీ కంటే తక్కువ. ఆ భూమమ్మి డబ్బు ఏ బ్యాంకులో డిపాజిట్ చేసినా భవిష్యత్తులో నీ పిల్లలకు ఉపయోగపడుతుంది. మనలాంటి వాళ్ల ఆలోచనలిలా సాగుతాయి. అదే రైతు న్నాడనుకో, ఆ భూమిలో పెద్దగా పంట రాకున్నా భూమిని వదులుకోవడానికిష్టపడడు. భూమినమ్మడం అవమానంగా భావిస్తాడు. అవునా?"

తనలో అంతర్లీనంగా ఉన్న ఆలోచనలను బయటపెట్టిన తిరుమల్‌కేం చెప్పాలో తోచలేదు మనోహర్‌కు. అంగీకారసూచకంగా తలూపాడు.

"పోదాంపద. మనం ఊళ్లోకెళ్లేసరికి ఊరివాళ్లెళ్లి పోతే బాగుండదు," అని లేచి నిల్చున్నాడు మనోహర్.

"మనం వస్తామని చెప్పాం కదా! ఏం వెళ్లరులే," తిరుమల్ లేచి నిల్చుంటూ అన్నాడు.

"చెల్లెమ్మా! తర్వాత మమ్మల్ని అనొద్దు. ఈ రోజుతో మీకా ఊళ్లో ఏం లేకుండా అయిపోతుంది."

"పోతే పోనియ్యండన్నయ్యా! అక్కడ భూముండి కూడా చారెడు విత్తులెప్పుడూ తెచ్చుకున్నది లేదు," అంది శారద.

"నీదేంబోతుంది? పోతేగీతే నాదే పోతుంది," అని బయటకొచ్చాడు మనోహర్. ఏదో అనబోయిన శారద నాపాడు తిరుమల్. మనోహర్ వెనుకే బయటకొచ్చాడు. ఇద్దరూ తలలకు తెల్ల టవల్ కట్టుకున్నారు.

నెత్తుటిముద్దలా ఉన్న సూర్యుడు తూర్పుకొండ ల్లోంచి బయటకు తొంగి చూస్తున్నాడు. నెమ్మదిగా పైకి కదుల్తున్న సూర్యబింబంలోంచి అరుణకిరణాలు తెలుపును సంతరించుకుంటు న్నాయి.

స్కూటర్ బయటకు తీశాడు మనోహర్.

"నువ్వో మూడీఫెలోవి. స్కూటర్ నేనే నడుపు తాను," అని తన చేతుల్లోకి తీసుకున్నాడు తిరుమల్. కిక్‌కొట్టి స్టార్ట్ చేశాడు. వెనుక మనోహర్ కూర్చున్నాడు. స్కూటర్ నడుస్తోంది.

మనోహర్‌లో ఎన్నో ఆలోచనలు సుళ్లు తిరుగు తున్నాయి.

"చాలామందికి వ్యక్తిగత సమస్యలుంటాయి. కుటుంబంలో సమస్యలుంటాయి. ముఖ్యంగా భార్యా భర్తల మధ్య అభిప్రాయాల్లో వ్యత్యాసమున్నపుడు ఇవి తప్పవు. అయితే నీలాంటి కొంతైనా అభివృద్ధికర, సామా జికమైన ఆలోచనలున్నవాడు సాధ్యమైనంతవరకు వ్యక్తిగత సమస్యలను తగ్గించుకోవాలి. ఇంతకీ మీ మధ్య సమస్యలెందుకొస్తున్నాయి?" అడిగాడో రోజు తిరుమల్.

"మన మీద ప్రేమలేని వాళ్లను మనమెందుకు భరించాలి? ఉన్న కాస్త భూమిని నీవాళ్లు నాశనం చేస్తుంటే మీరెందుకు చూస్తూ ఊర్కుంటారు? మనకూ పిల్లలున్నారు కదా? రేపు వాళ్లకేం సంపాదిస్తామను కుంటున్నారు? అంటుంది శారద. మా కుటుంబ విషయాలొచ్చినప్పుడల్లా ఘర్షణ తప్పడంలేదు," అన్నాడు మనోహర్.

తన కుటుంబం గూర్చి అన్ని విషయాలు తెలుసు తిరుమల్‌కు.

"మీ తల్లిదండ్రులు జీవితకాలమంతా వ్యవ సాయం చేస్తూనే బతుకుతున్నారు. వాళ్లెన్నో కష్టనష్టాలను ఆటుపోట్ల నెదుర్కొన్నారు. నిన్ను చదివించారు. నీకు ద్యోగమైంది. మీ చెల్లెలి ఆర్థిక పరిస్థితి హీనంగా లేకున్నా ఆమెది వ్యవసాయ కుటుంబమే. నువ్వు ఉద్యోగం చేస్తూ హాయిగా బతుకుతున్నట్టు, నీ చెల్లెవాళ్లు వ్యవ సాయం చేస్తూ కష్టపడుతున్నట్టు వాళ్లు భావిస్తున్నారు. తాము పెంచి పెద్దచేసి, విద్యాబుద్ధులు చెప్పించిన కొడుకును చేతికొచ్చింతర్వాత ఎక్కడనుంచో వచ్చిన కోడలు తన్నుకుపోయిందన్న భావం వాళ్లలో క్రమ క్రమంగా బలపడింది. ఈన గాచిన చేనును నక్కల

పాలు చేసినట్టు బాధపడ్తున్నారు వాళ్లు. దానికితోడు నీ భార్య కొంత నాగరికంగా కనబడటం, నీ చెల్లెలు మొరటుగా ఉంటూ కష్టపడుతున్నట్లు కనబడటంవల్ల వాళ్లె ద్వేషం మరింత ఎక్కు వైంది. ఉద్యోగరీత్యా మీరు ఊరికి దూరంగా ఉండడం వల్ల దగ్గరున్న మీ చెల్లె వాళ్లు వాళ్లకు మరింత దగ్గర కావడానికి అవకాశం లభించింది. వాళ్లను నిర్లక్ష్యం చేస్తున్నట్లనిపించే మీ ప్రవర్తన మరో కారణం. ఇవన్నీ నువ్వు తెలుసుకునేసరికే చాలా వరకు చేయి దాటిపోయి మీ మధ్య దూరం పెరిగింది.

"ఇవన్నీ సరిచేయాలంటే నువ్వు చాలా శ్రమించాలి. నువ్వు నీతో, నీ భార్యతో, నీ తల్లిదండ్రులతో దాదాపు యుద్ధంలాంటిదే చేయాలి. నీ భార్యను తరచుగా ఊరికి తీసుకెళ్లాలి. వాళ్లనిక్కడకు తెచ్చుకోవాలి. వాళ్లతో మమేకం కావాలి. మీరు వాళ్లకు దూరమవుతున్నారన్న భావాన్ని తొలగించాలి. చేతనైతే ప్రయత్నించు. లేదా భూమిలో మిగిలినవరకే చాలని ఊర్కో," అన్నాడు తిరుమల్.

తనవల్ల ఇవన్నీ సాధ్యమవుతాయా? తనను తాను ప్రశ్నించుకున్నాడు. కొంత ప్రయత్నించాడు. దబాయించి ఇద్దర్నీ సరిచేసే శక్తి తనలో లేదని తేలిపోయింది. తనకు తెలియకుండానే భూమినమ్మి చెల్లెలికి డబ్బిచ్చిన విషయాన్నీ కనుక్కోలేకపోయాడు చాలా కాలం వరకు.

ఆ విషయంలో భార్యతో ఘర్షణ పడటం మానుకున్నాడు.

"తిరుమల్ తన కుటుంబం, పిల్లలు, ఇంతవరకే పరిమితం కావాలంటుంది శారద. మనకేం ఆస్తిపాస్తులు లేవు కాబట్టి ఉద్యోగంతో వచ్చే డబ్బే కాకుండా మరికొంతైనా సంపాదించాలంటుంది. ఏం చేయాలో నాకర్థం కావడంలేదు," అన్నాడు ఓసారి మిత్రునితో.

తిరుమల్ ఇవన్నీ మామూలే అన్నట్టు చూశాడు.

"నేనామెను సమర్థించడంలేదు. అందరూ ఇలాగే ఉండాలని, ఉంటారనీ అనడంలేదు. కాని శారదలాంటి వాళ్లుంటున్న పరిస్థితుల్లో ఆమె అలా అనడంలో నాకేం తప్పు కనబడటం లేదు. మనమెంత కాదన్నా స్త్రీపైన కుటుంబభారం పడుతూనే ఉంటుంది. కొన్ని కుటుంబాల్లోనైతే భర్త దురలవాట్లకు బానిసైనా కుటుంబాన్నార్థికంగా ఆదుకునే స్త్రీలున్నారు. కాని చాలామంది స్త్రీలను ఇంటికే పరిమితం చేస్తున్నారు పురుషులు. సామాజిక కార్యక్రమాల్లో పాల్గొనే పురుషుల విషయంలోనూ ఇదే జరుగుతోంది. విప్లవోద్యమాల్లో పాల్గొన్న పురుషులకు చనిపోయినా, బతికినా పేరైనా మిగులుతుంది. మరి ఆ కుటుంబాల్లోని స్త్రీల సంగతేంటి? ఆమె ఎన్ని కష్టాలనెదుర్కోవాల్సి వస్తుంది? ఎన్ని వేదనలనుభవించాలి? అయినా ఆమెకు లభించేదేంటి? ఆమెకే మాత్రం గుర్తింపు లభించడంలేదు. భర్త పనులు కూడా ఆమెకు పరాయిపనులే అవుతున్నాయి. ప్రగతిశీల ఆలోచనాదృక్పథమున్న చాలామంది మేధావులు కూడా తమ భార్యలను ఇండ్లలోంచి కదలనీయరు. పోనీ నువ్వే పనైనా నీ భార్యనడిగి చేశావా?" అన్నాడు తిరుమల్.

"లేదు..." అన్నాడు తాను.

"నువ్వు పాల్గొంటున్న కార్యక్రమాలతో, చేస్తున్న పనులతో ఆమెకు సంబంధం లేనప్పుడు ఆమె మాత్రం నీ అభిప్రాయాలతో ఎందుకేకీభవించాలి? మంచో చెడో ఆమెతో చర్చించి వీలైతే ఆమె కూడా పాల్గొనేట్టు చేసినప్పుడు ఇలాంటి సమస్యలురావు. కాని అలా జరగడం లేదు."

"అన్నిట్లో ఆడవాళ్లెలా పాల్గొంటారు?"

"ఎందుకు పాల్గొనగూడదు? ఏ పనైనా మన భాగస్వామికి నిషేధితమైనదయితే మనకు మాత్రమెందుకు పాల్గొనగలిగేది కావాలి? స్త్రీలతో సంబంధం లేకుండా పనులు చేయడం వల్ల స్త్రీలు కుటుంబానికి పరిమితమై ఆలోచించే అవకాశముంది. ఆ పనులు వాళ్లకు కూడా సంబంధించినవే అని వాళ్లనుకుంటే మనకు వాళ్ల నుంచి మద్దతు లభిస్తుంది. ఇది ఇద్దరికీ వర్తిస్తుంది."

"నేను రమ్మన్నా రాదామె. నన్ను కూడా తనలాగే కుటుంబానికే పరిమితమై ఉండాలంటుంది."

"అందుకని నీకామె శత్రువుగా కనబడుతుంది. నువ్వామెను మొదట్నుంచీ నీ పనుల్లో పాల్గొనేట్టు చేసి ఉండవు. నువ్వేం చేస్తున్నావో కూడా చెప్పుండవు. అలా చేసుంటే కనీసం నీ పనులకామె అడ్డం వచ్చుండేది కాదు. ఆమెలాంటి వాళ్లుంటున్న వాతావరణం వాళ్లనంతకంటే ఎక్కువగా ఆలోచించనీయదు. వెర్రితలలు వేస్తున్న కన్స్యూమరిజం ఆమె ఆలోచనలను సోఫాసెట్లకు, పట్టుచీరలకే పరిమితం చేస్తుంది. పోగా నీకంటూ స్పష్టమైన అభిప్రాయాలుంటే నువ్వేదో విధంగా సమాజానికుపయోగపడతావు. నిన్నూ చాలామందికిలాగే మధ్యతరగతి భయాలు వెంటాడుతున్నాయి. నీలాంటి వాళ్లెంతోమంది సామాజిక సమస్యల పట్ల స్పందన, సానుభూతున్నా ఏ విధంగానూ ఉపయోగపడటంలేదు. ఒక విధంగా ఆలోచిస్తే నీకంటే నీ భార్యే నయమేమో ననిపిస్తుంది. ఎందుకంటే ఆమెకు ఖచ్చితంగా తన సంసారం, తన కుటుంబం బాగోగులే కావాలి."

చివరి వాక్యాలు సరైనవి కావేమోననిపించినా తిరుమల్ మాటల్లో ఎన్నో నగ్నసత్యాలున్నాయనిపించింది తనకు.

ఆ తర్వాత తానే ఆమె మనసెరిగి ప్రవర్తించడం మొదలుపెట్టాడు. ఉద్యమాల పట్ల తనకు అపారమైన సానుభూతున్నా జరుగుతున్న మారణహోమాలు భయం కల్గిస్తున్నాయి. ఎదుగుతున్న పిల్లలు, పెరుగుతున్న ఖర్చులు, చాలీచాలని ఆదాయం, ఎదుగూబొదుగూ లేని ఉద్యోగం, తనను మరింత వివశుడ్ని చేస్తున్నాయి. బతుకుభయాన్ని కల్గిస్తున్నాయి. తాను మధ్యతరగతి ఆలోచనల్లోకి కూరుకుపోతున్నట్టు, అశక్తుడవుతున్నట్టు తనలో తానే రోదిస్తున్నాడు. అలాంటి సమయంలో తండ్రి మరణించాడు. తాను మరింత కృంగిపోయాడు. ఉన్న భూమికోసం యుద్ధం లాంటిదే చేయాల్సి వచ్చింది. అప్పటివరకూ చాలావరకు భూమి అమ్ముడుపోయింది. ఉన్నదాంట్లో తనకొచ్చిన రెండెకరాలు ఇప్పుడమ్ముడు పోతోంది.

స్కూటర్ పెద్దపల్లి దిక్కు పరుగులు తీస్తోంది. ఆలోచనల్లో పడి మౌనంగా ఉన్న మనోహర్ నుద్దేశించి, ''ఏంటి మనోహర్... ఏదో తీవ్రాలోచనలో ఉన్నట్టున్నావు,'' అన్నాడు తిరుమల్.

రాజీవ్ రహదారి రోడ్డు నిర్మాణమింకా పూర్తికాలేదు. ఉదయం చల్లగాలి వీస్తున్నా ఆలోచనల భారంతో మనోహర్ మనసు వేడెక్కుతోంది. తిరుమల్ మాటలతో మనోహర్ ఆలోచనల సుడిగుండమాగిపోయింది.

''ఏంలేదు, మనసంటే ఆలోచనల పుట్టేకదా! ఒకప్పుడు మన జిల్లావాళ్లకు పరిశ్రమలంటేనే తెలియదు, కోరుట్ల దిక్కు బీడీ పరిశ్రమ తప్ప. గోదావరిఖనిలో బొగ్గుగనులు, తర్వాత పవర్‌హౌస్, సిమెంటు ఫ్యాక్టరీ, ఎఫ్.సి.ఐ., ఎన్.టి.పి.సి., ఆక్సిజన్ ఫ్యాక్టరీ లాంటివెన్నో వచ్చాయి. పారిశ్రామికాభివృద్ధి జరిగింది. కార్మికవర్గం ఏర్పడింది.

''ఈమధ్య కాలంలోనే పోరాటాలు ఉధృతమయ్యాయి. మనం పయనిస్తున్న ఈ నేలలోని ప్రతి అంగుళమూ రక్తంతో పునీతమైందే. ఏ ఒక్క ఊళ్లోనూ ఈ ఇరవై ఇరవై ఐదేళ్లలో యువకులు బలికాకుండా లేరనుకుంటాను. మరి వాళ్ల రక్తతర్పణానికి ఫలితం? ఈ పోరాటాల ఉద్దేశంపై నాకు సదభిప్రాయమే ఉన్నా జరుగుతున్న హింస, మానవహోమాలు మాత్రం నాకు భయం కల్గిస్తున్నాయి,'' అన్నాడు మనోహర్.

ఆ రోడ్డెప్పుడూ సందడిగానే ఉంటుంది. ఎదురుగా వస్తున్న వాహనాలను తప్పించడానికి అతి జాగ్రత్తగా స్కూటర్ నడుపుతున్నాడు తిరుమల్.

''మనోహర్! బలిదానాలెప్పుడూ వృధాకావు. పోరాట ఫలితాలను మనం గమనిస్తూనే ఉన్నాం. ఇరవై ఏళ్ల క్రితం మన గ్రామాల్లో దొరల ముందు చెప్పులు తొడుక్కొని నడిచినవాళ్లున్నారా? దొర కనబడితే చెప్పులు, రుమాలు చేతిలో పట్టుకొని వంగి వంగి నమస్కరిస్తూ పోయేవాళ్లే కదా. వెట్టి అతి మామూలు విషయం. శ్రామికజన స్త్రీల శీలానికి రక్షణుండేదా? కొన్నూళ్లలోనైతే పెద్దమనిషయిన అమ్మాయి మొదట్లో దొర గడీకే పోవాల్సుండేది. కూలి రేట్లు ఇష్టమున్నట్టే ఉండేవి. ఇప్పుడు దొరలు చాలామంది ఊళ్లొదిలి పోయారు. ఉన్నవాళ్లూ దొరలమని పిలిపించుకోవడానికి భయపడుతున్నారు. పరిస్థితుల్లో వచ్చిన మార్పులన్నీ ఉద్యమాల ఫలితాలు కావా? కనీసం మార్పులను వేగవంతం చేయడానికైనా ఉద్యమాలు దోహదం చేశాయి కదా...''

''ఖచ్చితంగా. ఒకప్పుడు మన ప్రాంతంలో హరిజనుల స్థితి ఎంత హీనంగా ఉండేది. ఇపుడు వాళ్లలో ఆత్మవిశ్వాసం పెరిగింది. కొన్ని గ్రామాల్లోనైతే హరిజన యువకులే ఆధిపత్యం చేస్తున్నారు,'' అన్నాడు మనోహర్.

''ఆ మాట నిజమే కానీ, కొన్ని గ్రామాల్లో ఇంకా అస్పృశ్యత ఉందిట. ఎన్నో ఉద్యమాలకు ఆలవాలమైన జగిత్యాల పల్లెల్లోనూ హరిజనుల బట్టలను తడిపి వేస్తే తప్ప చాకలివాళ్లు బట్టలుతకరుట,'' అన్నాడు తిరుమల్.

''అందుకే కులసమస్యను పరిష్కరించందే మిగతా సమస్యలు పరిష్కారం కావన్న వాదం గూర్చి ఆలోచించాల్సిన అవసరముంది. కేవలం ఆర్థిక పోరాటాలు అన్ని సమస్యలకూ పరిష్కారం కాకపోవచ్చు.''

'అవన్నీ పెద్ద విషయాలు. పెద్దపల్లి వచ్చింది. బస్టాండు దగ్గరున్న చెట్టు కింది బండి హోటల్లో చక్కని వడ, ఇడ్లీ దొరుకుతుంది. టిఫిన్ దట్టంగా పట్టించిపోతే బాగుంటుంది. ఊళ్లో భోజనమాలస్యమైనా ఫర్వాలేదు.''

''అలాగే కానిద్దాం...''

బస్టాండు బయట చెట్టు కింద స్కూటరాపాడు తిరుమల్. బెంచీ మీద కూర్చున్నారిద్దరూ.

''రాజయ్యా! ఇడ్లీ జబర్దస్తీగుండాలి, వడ నోట్లేసుకుంటే కరిగిపోవాలి,'' అన్నాడు హోటల్ యజమానినుద్దేశించి తిరుమల్.

''మస్తుగుంటది సార్. ఈ నడుమ కనపడుతలేరేంది?''

"స్కూటర్ పైన ఇట్నుంచిపోతే నా టిఫిన్ ఇక్కడే. నీ చేతి రుచికి అలవాటుపడ్డాను. ఈ నడుమ బస్సు మీద పోవడమవుతోంది."

"బావా...! అటు చూడు, పోచమ్మకు జాతర చేస్తున్నారు. వేపమండలతో స్త్రీలెలా ఎగురుతున్నారో చూడు. ఇన్ని ఉద్యమాలున్నా ఇవి పోలేదు," అన్నాడు మనోహర్.

"మనోహర్, తెలంగాణ జిల్లాల్లో ఓ ప్రత్యేక పరిస్థితుంది. ఓ దిక్కు పోరాటాలు... మరో దిక్కు ఇలాంటి ఆరాధనలు సమాంతరంగానే సాగుతున్నాయి. నిజానికి శ్రామికవర్గం మొదట్నుంచీ ఓ ప్రత్యేక సంస్కృతిని కాపాడుకుంటూ వస్తుంది. వీళ్ల పాటలూ వేరే ఉన్నాయి. వీళ్లతో మమేకం సాధించడానికే గద్దర్‌లాంటి వాళ్లు వీళ్ల బాణీలను తీసుకొని బ్రహ్మాండమైన పాటలు రాశారు. అవి ప్రజల్లో తెచ్చిన చైతన్యం తక్కువేం కాదు."

"నిజమే తిరుమల్, ఇప్పుడు సమ్మక్క, సారలమ్మ జాతరలు గ్రామగ్రామానికీ జరుగుతున్నాయి. మా ఊళ్లో మొన్ననే ప్రతిష్ఠాపన చేశారు."

"తమ కోసం వీరోచిత పోరాటాలు చేసినవాళ్లను దైవాలుగా ఆరాధించడం శ్రామిక కులాల్లో మామూలే. తెలంగాణ పోరాటంలో అమరులైన వాళ్ల గురించి బుడిగె జంగాలు, శారదకాళ్లు కథలు చెప్పడం మన గ్రామాల్లో ఉంది."

టిఫిన్ తింటూ మాట్లాడుకుంటున్నారు వాళ్లు.

"తల్లులు కొడుకులకు బూరెలు చేసి పెడితే కొడుకులు చీర కొనివ్వాలని, మరదళ్లకు వదినలు చీరలు కట్టివ్వాలని, శర్కర కుడుకలు పోస్తే అన్నదమ్ములు ఆడబిడ్డలకు బట్టలు పెట్టాలని రకరకాల నమ్మకాలు మన గ్రామాల్లో ప్రచారంలో ఉన్నాయి. యాంత్రిక జీవితానికలవాటు పడుతూ ఒకరికొకరు దూరమయి బతుకకుండా ఆ జీవితాల్లో కొంతైనా సంబంధాలను పెంపొందించడానికివన్నీ కల్పిస్తారేమోననిపిస్తుంది."

చెబుతున్న మనోహర్ గుండె బరువెక్కింది. పరిస్థితులేవైనా, తనకు దూరం జరుగుతున్న తనవాళ్లు జ్ఞాపకం వచ్చారు.

టిఫిన్, కాఫీ తాగడం ముగించి లేచారు వాళ్లు. మనోహర్ రాజయ్యకు డబ్బులిచ్చాడు. బారెడు పొద్దెక్కింది. చద్దిగిన్నెల్లో అన్నం పెట్టుకొని గిన్నెలు చేతుల్లో పట్టుకొని నిల్చున్నారు స్త్రీలు. ఆరోజు కూలి కోసం చెట్టు కిందికి చేరుతున్నారు.

"ఇక్కడే ఓ పోలీసధికారిని చంపడం వల్ల నెల రోజుల పాటు ఊళ్లన్నీ బెగ్గం పాడయ్యాయి. మూతి మీద మీసమున్న ఏ యువకుడూ ఊళ్లలో ఉండకుండా పారిపోయారు," కిక్ కొడుతూ అన్నాడు తిరుమల్.

"అవును, తెలంగాణ నేలంతా నాకు కురుక్షేత్రంగానే కనబడుతుంది. కురుక్షేత్ర సంగ్రామం రాజ్యం కొరకైతే, ఈ సంగ్రామం భూమికోసం. మనం ఊరు దాటేంతవరకు మాట్లాడకుండా ఉంటే మంచిది," అన్నాడు మనోహర్.

స్కూటర్ నడుస్తోంది. పెద్దగా పొద్దెక్కకున్నా ఎండ చురుక్కుమంటోంది. రోడ్డు కిరువైపులా చూస్తున్నాడు మనోహర్. వరిపొలాలు పొట్టకొచ్చున్నాయి. మొక్కజొన్న చేలు కోతకొస్తున్నాయి.

మనోహర్‌లో రకరకాల ఆలోచనలు సుళ్లు తిరుగుతున్నాయి.

"చుట్టూ భీకర పోరాటాలు జరుగుతున్నాయి. అయినా తనలాంటి వాళ్లెంతోమంది వాటిని పట్టించుకోకుండా ఎలా ఉండగలుగుతున్నారు? తాను శ్రామిక సంస్కృతిని ప్రేమిస్తున్నాడు. అయినా ఆ సంస్కృతి నింట్లోంచి తరిమి వేస్తున్నారెంతోమంది. మధ్యతరగతి విలువలు, సంస్కృతి ఊబిలో కూరుకుపోతున్నాయి. కలర్ టీవీలు, ఫ్రిజ్‌లు ఇతర సౌఖ్యాలకలవాటుపడుతున్నారు. ఈ విషయంలో తనలాంటివాళ్లు స్త్రీలను నేరస్తులను చేస్తున్నారు. వాటిపై మోజు లేకుంటే అవన్నీ ఇంట్లోకి వచ్చే అవకాశముందా?

"తానెలా బతకాలనుకున్నాడు? కాని తన ప్రయాణమెటు సాగుతోంది? తాము పల్లెకు, భూమికి దూరమవుతూ ఏ దిశగా ప్రయాణం చేస్తున్నట్టు? తనకు ద్యోగం ఉండటం వల్ల ఓ మోస్తరుగా బతుకుతున్నాడు. కాని తన పాలివాళ్లు మట్టిలో మట్టై బతుకుతున్నారు. వాళ్ల పిల్లలింకా చీమిడిముక్కులతో, చిరిగిన నిక్కర్లతోనే ఉంటున్నారు. అయినా తాను వాళ్ల గురించెందుకు పట్టించుకోవడం లేదు? ఉద్యమాల వల్ల అసమానతలు తొలగి వాళ్లు కోరుకుంటున్న ఆదర్శ సమాజం రావడం సాధ్యమవుతుందా?"

"మళ్లీ నీ లోకంలోకి వెళ్లిపోయావా?"

తిరుమల్ మాటలతో ఉలిక్కిపడ్డాడు మనోహర్. కొద్ది క్షణాలాగి, "మనం సుల్తానాబాద్ వరకొచ్చాం," అన్నాడు.

"ఈ ఊళ్లన్నీ నీకు చిన్నప్పట్నుంచీ తెలుసు. ఈ ఊరికి దగ్గర్లోనే ఉంది గట్టెపల్లి అనే ఊరు. ఆ ఊర్నుంచి మురళీధర్‌రావనే వ్యక్తి రజాకార్ల కెదురు నిలిచి పోరాడాడు. అతని కాళ్ల నుంచి రెండు తుపాకీగుండ్లు దూసుకెళ్లాయి. అతడు మొన్నమొన్ననే చనిపోయాడు."

''అవును... పెద్దపల్లి నుండి ఠాకూర్ శ్యాం సుందర్‌సింగ్ పాల్గొని మరణించాడు. ఈ ఊరికి మూడూళ్లవతల ధూలికట్టనే గ్రామముంది. పురావస్తు పరిశోధనా శాఖ వారక్కడ శాతవాహనుల కాలంనాటి శిల్పాలు, నాణాలు, మట్టిపాత్రలు కనుగొన్నారు. అక్కడి రాజుల కోట ఉండేదంటారు. ఆ ఊరు పక్కనే మా ఊరు.

''ఒకప్పుడివి చారిత్రక ప్రదేశాలే కావచ్చు. కానీ, ఈ చుట్టుపక్కల ప్రాంతాల్లో దొరతనం విశృంఖల విహారం చేసింది. నాకు తెలిసీ ఓ వృద్ధుడు దొర కొడుకు సవారీబండి కిందబడి చనిపోతే అడిగినవాడే లేడొకప్పుడు.'

''అవును. ఆ అయ్యబాంచెను, అవ్వ బాంచెను గాళ్లే ఇప్పుడు వీరోచితంగా పోరాడుతున్నారు. పోరాటాల వల్ల శ్రామికజనాల్లో ఆత్మవిశ్వాసం పెరిగింది.''

''మరి ఊళ్లన్నీ చెడిపోతున్నాయంటారు కొందరు.''

''అలా అనడం మామూలే. నాకైతే తెలంగాణ లోని ఏ ఊరుకెళ్లినా వీరభూమే కనబడ్తుంటుంది. అయితే రక్తపాతం మాత్రం భయం కల్పిస్తుంటుంది.''

''యుద్ధానికి పోవడమిష్టమే కాని కత్తి చూస్తే కండ్లు తిరుగుతున్నాయన్నట్టున్నాయి నీ మాటలు. అదిగో మీ ఊరి పొలిమేరల్లోకి వచ్చేస్తున్నాం. పొద్దు బాగానే ఎక్కింది. అందరూ దొరుకుతారో లేదో,'' అన్నాడు తిరుమల్.

ఊరి పేరు విన్నా, ఊరి పొలిమేరల్లోకి ప్రవేశించినా భావోద్వేగానికి గురవుతుంటాడు మనోహర్.

చిన్నతనంలో తానాడుకున్న ప్రదేశాలు... ఎక్కిన చెట్లు, గుట్టలు, ఆడిపాడిన నేల, ఈత కొట్టిన చెరువు, తిరిగిన పొలాలు, చేలు అన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చి మనోహర్ హృదయం బరువెక్కింది. అందులోని కొన్ని ప్రదేశాలను చూస్తుంటే మనోహర్‌కు చెప్పలేని ఆనందం కలుగుతుంది. ఈరోజు తర్వాత తానా ఊరికి రావడం మరీ అరుదైపోతుందన్న నిజం అతనికి దుఃఖం కల్గిస్తోంది. తననే కాదన్న తల్లి కోసం అప్పుడప్పుడు రావల్సి వచ్చినా భూమితో సంబంధం తెగిపోతుందన్న బాధ అతనికి భరింపరానిదిగా ఉంది. తనలాంటి వాళ్లెంతోమంది ఊరికి, భూమికి దూరమవుతున్న విషయాలు జ్ఞాపకం వచ్చి అతని కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగాయి.

''ఊరి పొలిమేరల్లో పయనిస్తున్నామన్న ఆనందంతో నోరు పెగలడం లేదా? మాట్లాడటం లేదేంది మనోహర్?'' అన్నాడు తిరుమల్.

చదువుకుంటున్న రోజుల్లో మోటగొడుతూ, ఎడ్లు మేపటానికి పోయి, నాగలి దున్నుతూ పాడుకున్న పాటలు, ఆ ఊరి మట్టితో పెనవేసుకున్న అనుబంధాలు కళ్ల ముందు కదిలి అతన్ని మాట్లాడనీయడం లేదు.

''ఆఁ... ఆఁ...'' అన్నాడు మనోహర్. కొద్ది క్షణాలాగి, ''అదుగో అలా కనబడ్తోంది చూడు. అది మా బడి. మా శ్రమదానంతోనే కట్టాం. అక్కడే పక్కన చెరువు కట్ట. ఆ గట్టు మీద మేం రోజూ ఆడుకునేవాళ్లం. బతుకమ్మ పండుగ రోజు ఇప్పటికి కూడా ఊరివాళ్లంతా అక్కడున్న మైదా నంలోనే ఆడుకుంటారు. ఆ చెరువు కాకతీయుల కాలంలో కట్టిందంటారు. ఆ చెరువే మా ఊరికి ప్రాణా ధారం. చెరువుగట్టు మీదనే రామప్పాలయముంది. అదీ కాకతీయుల కట్టడమే,'' అన్నాడు.

మరికొద్ది నిమిషాల్లోనే స్కూటర్ మనోహర్ చిన్నాన్న ఇంటి ముందాగింది. ''వచ్చింర్రా బిడ్డ. పొద్దు పోవట్టె. మీరు రారేమో అనుకున్న. ఇంకొంచెంసేపయితే ఎవ్వలు దొరుకకపోదురు,'' అన్నాడు మనోహన్ పిన తండ్రి వెంకటయ్య.

''ఏరోజైనా నేను వస్తానని రానిదున్నదా? అంత దూరం నుంచి రావాలంటే ఎంత స్కూటరయినా సమయం తీసుకోదా,'' అన్నాడు మనోహర్.

వాకిట్లో వాల్చున్న మంచాల్లో చర్దర్లు పరిచాడు వెంకటయ్య. ఓ మంచంలో కూర్చున్నా రిద్దరూ.

మనోహర్ తల్లి వచ్చి పందిరిగుంజ కానుకుని నిల్చుంది.

''మంచిగున్నవా అమ్మ,'' అన్నాడు తిరుమల్ ఆమెనుద్దేశించి.

''ఏం మంచిగుండుడు బిడ్డ. తొందరగ చావస్తే బాగుండు,'' నిష్ఠూరంగా అందామె.

ఆమె ముఖంలో ఏమాత్రం పశ్చాత్తాపం కనబడలేదు తిరుమల్‌కు. కాని తన ఇంటికి రాకుండా మరిది ఇంటికొచ్చిన కొడుకు మీద కోపం, కడుపుకోత వేదన కనబడిందామె ముఖంలో. కాని కొడుక్కు ఊళ్లో ఇల్లు లేకుండా చేయడం తప్పన్న భావం ఆమెలో తిరుమల్ కసలే కనబడలేదు.

ఇదివరకోసారి ఆమెతో అదేమాటంటే ఆమె అన్న మాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి తిరుమల్‌కు.

''నా కోడలుకు మా గాలే తగులుద్దాయె. ఆయన మంచంలో పడుంటె నా బిడ్డే అన్నివిధాల అరుసుకుంది. ఎత్తి పోసింది. దానికి ఇల్లు లేదు. నన్ను గూడ అదే సాది పారేత్తది. కొడుక్కు నౌకరుంది. పట్నంలో ఇల్లుంది. అందుకే బిడ్డకు ఇల్లునిచ్చినమేంది? ఇస్తేం తప్పు?'' అందామె.

మరి భూమెందుకిచ్చినవన్నదానికి,

"కొడుకేమన్నా భూమి దున్నుతడా? వ్యవసాయం చేస్తడా? అందుకే కొంత భూమి గూడిచ్చినం బిడ్డకు? ఇస్తే తప్పా? వానికిగూడ రెండెకరాల భూమచ్చింది గద. అదేం జేసుకుంటడు? అమ్ముకపోవుడే కద," అంది.

తనకు ఇల్లు కాకుండా చేశారన్న కసితో, ఉన్న భూమినీ అమ్మి ఊరుకు మరింత దూరమవుతున్న మనోహర్ దిక్కు చూశాడు తిరుమల్. తల వంచుకొని మంచంలో కూర్చున్నాడతను.

తిరుమల్ మాత్రం మనోహర్ తల్లినే చూస్తు న్నాడు. అతనికామె ముఖంలో ఇన్నేళ్లు పడ్డ తపన, బండగా మారిన హృదయం కనబడుతున్నాయి.

వెంకటయ్య భూమిని కొన్న వ్యక్తిని, ముగ్గురు పెద్దమనుషులను వెంటబెట్టుకొని వచ్చాడు. పెద్ద మనుషులు ఖాళీగా ఉన్న మంచంలో కూర్చున్నారు.

కొంరయ్య, అతని తండ్రి అంజయ్య గుంజ కానుకొని నిల్చున్నారు. "చిన్నమ్మ అన్నం జేస్తది బిడ్డ. ఇక్కన్నే తినుండ్రి," అన్నాడు వెంకటయ్య.

తలూపాడు మనోహర్.

అతని తల్లి కొడుకు దిక్కు చూసింది. ఆమె ముఖం చూడలేక జరిగిన సంఘటనలనంత తొందరగా మర్చిపోలేక తల వంచుకున్నాడు మనోహర్.

"ఉన్న బూమమ్ముకపోయి ఊరుకు, తల్లికి దూరంగా పో బిడ్డ. పైసలన్నీ పట్టుకపోయి ఊరి మొకం చూడకు," అందామె.

"ఊరి మొకం చూడొద్దని నువ్వే శాసించినవు గాదమ్మ. నా కింట్లో స్థానం లేకుండ జేసింది మీరే కద. నన్నూర్నుంచి దూరం జేస్తున్నది మీరె కద," అన్నాడు మనోహర్ బాధగా.

"మనోహర్ ఇప్పుడవన్నీ ఎందుకు? చెర్ల నీల్లు పోయి చెరువెనుకపడ్డ తర్వాత విచారిస్తేమొస్తది," అన్నాడు తిరుమల్.

అంబటివేళ సమయం దాటింది. ఎండ చుర చురమంటోంది. వ్యవసాయప్పనులున్న వాళ్లంతా వెళ్లి పోయారు. కుక్క బావి దగ్గరున్న గోలెంలోని నీళ్లను గతుకుతోంది. కోళ్లు తడిగా ఉన్నచోట పొక్కిలి చేసి పొదుగుతున్నాయి.

"మనోహర్! పైసలన్నీ ముట్టినట్టేనా?" అన్నాడు రాజిరెడ్డి.

"ఇంకో పదివేలివ్వాలి," అన్నాడు మనోహర్.

కొంరయ్య పదివేలరూపాయలు తీసి రాజిరెడ్డి కిచ్చాడు. వాట్ని మనోహర్ చేతిలో ఉంచాడు రాజిరెడ్డి.

విక్రయపత్రం రాతకోతలన్నీ అయిపోయేసరికి మరో అరగంట సమయం పట్టింది. కెనాల్ కింద పోయిన భూమి గూర్చి, ఇతర విషయాల గూర్చి కాగితా లపై రాసి సంతకాలు పెట్టారు.

"తొందరగా భోజనాలు చేసి సుల్తానాబాద్ రిజి స్ట్రేషనాఫీసుకు పొండ్రి. రిజిస్ట్రేషన్ చేసుకుంటే పనయి పోతుంది. ఓ గంట పనంతే," అన్నాడు మాజీ పట్వారి.

"అందుకే కదా మేమొచ్చింది? మేం స్కూటర్ మీద పోతాం. మీరు బస్సుకొస్తారో, స్కూటర్ మీదొస్తారో రండి," అని లేచాడు తిరుమల్.

భోజనాలకని వెంకటయ్య, మనోహర్ లేచి నిల్చున్నారు.

ఇంతలో నలుగురు యువకులొచ్చారక్కడికి. అందులో ఇద్దరా ఊరివాళ్లు కారు.

"మేం భూమినసలే అమ్మనివ్వం," అన్నాడో యువకుడు.

మనోహర్ గుండె మీద రాయి పడ్డట్టయింది. వాళ్లెవరో ఊహించాడు మనోహర్.

తానెవరి ఉద్దేశ్యాన్నైతే సిద్ధాంతపరంగానైనా నమ్ముతున్నాడో వాళ్ల నుంచే ఇప్పుడీ సమస్య రావడం మనోహర్‌కు ఆందోళనకరంగా ఉంది. తానిప్పుడెవరి పక్షాన నిలవాలి? తానా భూమిని ఇదివరకే అమ్మి పైసలు తీసుకున్నా వాళ్లు తలుచుకుంటే అవన్నీ కక్కి స్తారని మనోహర్‌కు తెలుసు.

"ఎందుకమ్మనివ్వరు?" వెంకటయ్య అడిగాడు.

"మేం భూములమ్మవద్దని చెప్పాం కదా!"

"నేను మీరనుకున్నట్టు బాగా భూమున్నవాడినో, ధనవంతుడినో కాదు. నాకుందే ఈ రెండెకరాలు. అదీ అమ్మవద్దంటె ఎలా?"

"నీకుద్యోగముంది కదా!"

"ఉంది నిజమే. కానది తుమ్మితే ఊడిపోయే ముక్కులాంటిది. సరే, ఈ భూమిని వదిలి పెడతాను. నా పిల్లల భవిష్యత్తును గూర్చి గ్యారంటీ ఇస్తారా?"

"మేమెందుకిస్తాం గ్యారంటీ! అయినా మీకె లాంటి గ్యారంటీ కావాలి? ఈ డబ్బును మీరేం చేస్తారు? ఎక్కడో ఫిక్సుడు చేస్తారు? దాన్ని మీ పిల్లల చదువుకో, పెళ్లికో ఉపయోగిస్తారు. ఈ డబ్బుతో మీ పిల్లలకు గ్యారంటీ లభిస్తుందా?"

వాళ్ల ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పడానికి నసిగాడు మనోహర్.

"నౌకరీ చేసి నేనేం కూడబెట్టింది లేదు. తండ్రి ఆస్తులను మోసుకపోయిందీ లేదు. ఇది నా తండ్రి నుంచి వారసత్వంగా వస్తున్న ఏకైక ఆస్తి. ఈ అరవైవేల రూపాయలకీ కాలంలో ఎంత విలువుందో మీకు తెలియందేం కాదు.

''నాకూ ఉద్యమాలంటే సానుభూతుంది. పరిస్థితులు వికటించి ఈ భూమి నమ్ముకున్నాను, కాని ఏదో బావుకుందామని కాదు. పైగా అమ్ముతున్న నేను, కొంటున్న కొంరయ్య ఇద్దరూ మీరు నిర్ణయించిన ఆస్తి భూమి పరిధిలోకి వచ్చేవాళ్లమే. అయినా భూమి నమ్మనియ్యమంటే అమ్మనియ్యకుండి. డబ్బులిదివరకే తీసుకున్నాను. అందులో కొంత ఖర్చయింది కూడా. తలతాకట్టు పెట్టయినా అవి తెచ్చి పారేస్తాను. ఆ భూమ్మీద నేనొక్క పైసా ఆదాయం పొందింది లేదు. అదలాగే వుండడం మీకిష్టమా? నాలాంటి ఉట్టికీ, స్వర్గానికీ అందనివాళ్లను కూడా వేధించడం మీ సిద్ధాంతమా?'' నిష్ఠూరంగా అన్నాడు మనోహర్.

యువకులు పక్కకు వెళ్లి తమలో తామేదో మాట్లాడుకున్నారు.

''మరి మీ తల్లి పోషణ విషయం?'' అడిగాడొకతను కొద్దిసేపాగి.

''నేనామెను పోషించననడంలేదు. నాతో రమ్మనంటే ఆమె రానంటుంది. అందుకే ఆమె ఇష్టప్రకారమే ఇల్లు, కొంత భూమిని ఆమెను పోషించాలన్న షరతుపై మా చెల్లెలికిచ్చాం. ఇప్పటికైనా నా తల్లి నాతో వస్తానంటే కాదనడం లేదు. ఇక్కడే ఉన్నా ఆమె ఖర్చు భరిస్తాను. ఇల్లు నాకిప్పించండి,'' అన్నాడు మనోహర్.

''అవ్వా! నీ కొడుకు చెప్పింది నిజమేనా? నువ్వెక్కడుండదలుచుకున్నావు?''

''నిజమే. నేనిక్కన్నే, నా బిడ్డతోనే ఉంట.''

తర్వాత కొంతసేపు తర్జనభర్జనలయ్యాయి. వాళ్ల సిద్ధాంతాల గూర్చి చెప్పారు యువకులు. తమ భావాలను, పోరాటాల పట్ల తమ స్పందనను చెప్పారు తిరుమల్, మనోహర్. ఆ యువకులు వెళ్లిపోయారు.

''అబ్బ పెద్ద గండం గడిచింది,'' అన్నాడు వెంకటయ్య.

వాళ్లంతా భోజనాలు ముగించి సుల్తానాబాద్‌లో ఉన్న రిజిస్ట్రేషనాఫీసు దగ్గరికి చేరేసరికి మధ్యాహ్నం రెండు గంటలయింది.

త్వరత్వరగా కాగితాలవీ రాశాడు.

వాటిపై సంతకం పెడుతున్న మనోహర్ కళ్ల వెంట నీళ్లు కారాయి. తిరుమల్‌ను పట్టుకొని గొడగొడా ఏడ్చాడు మనోహర్.

''నేనిప్పుడు పూర్తిగా భూమిలేనివాణ్ణయ్యాను. నాకెక్కడా ఓ ఇంచు భూమి కూడా లేదు. నన్ను ఊరు తరిమేసింది. నావాళ్లే తరిమేశారు,'' అని ఏడ్చే మనోహర్‌నోదార్చడానికెన్నో చెప్పాడు తిరుమల్. కొంరయ్య, రాజిరెడ్డి, మాజీ పట్వారి అక్కడున్నవాళ్లంతా మనోహర్ దిక్కు నోళ్లు తెరిచి చూస్తున్నారు.

ఆ తర్వాత హోటల్లో అందరికీ టిఫిన్లవీ తినిపించాడు కొంరయ్య.

''తిరుమల్... భూమి లేకుండా అవుతున్నందుకు నాకు దుఃఖంగానే ఉంది. భూమిని ప్రేమిస్తున్నాను కాబట్టి ఇది సహజమే కాని, నేనా భూమిలో పనిచేసింది తక్కువే. నాకంటెక్కువ ఆ భూమితో అనుబంధమున్న వ్యక్తి కొంరయ్య. కొంరయ్య ఒకప్పుడు మా పాలేరు. అతడా భూమిలో చాలా ఏండ్లు పనిచేశాడు. అలాంటి కొంరయ్యకా భూమి స్వంతమవుతున్నందుకు నాకెంతో ఆనందంగా ఉంది. భూమి తాను చేరాల్సిన భూమి పుత్రుల చేతుల్లోకి పోవడం కంటే కావాల్సిందేముంది. చాలామంది స్వయంగా వ్యవసాయం చేయలేనివాళ్లు ఇంతకాలం పాలేర్లతో చేయిస్తూ బతికినవాళ్లిప్పుడు భూములమ్ముతున్నారు. ఆ భూములు స్వంతంగా వ్యవసాయం చేసుకునే వాళ్ల చేతుల్లోకి పోతున్నాయి.ఇది మంచి పరిణామం కాదా? ఇదంతా మన ప్రాంతంలో జరుగుతున్న యుద్ధాల పరోక్ష ఫలితమనే నా ఉద్దేశ్యం. ఇది మన యుద్ధభూమిలోని ప్రస్తుత పరిస్థితి. అందుకే నాకీ భూమి ధర్మక్షేత్రంగా కనబడుతోంది,'' అని స్కూటర్ స్టార్ట్‌చేసే ముందన్నాడు మనోహర్.

ఓ దిక్కు భూమి పోయినందుకేడుస్తూనే ఆ భూమి భూమిని స్వయంగా దున్నుకునే ఆ భూమిలో పనిచేసే వాడి చేతిలోకి పోయిందని సంతోషిస్తున్న మనోహర్ మాటల గూర్చే ఆలోచిస్తూ వెనుక కూర్చున్నాడు తిరుమల్.

గూట్లో పడుకోబోతున్న సూర్యుడు అరుణకిరణాలను లోకంపైకి విసురుతున్నాడు.

విపుల మాసపత్రిక, ఏప్రిల్ 1997